ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

НАФС ВА УНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Алимов Хўжагелди Мустафоевич
профессор в.б. Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Аннотация. *Ушбу мақолада тасаввуф таълимотининг марказий тушунчаларидан бири нафс тўғрисида гап кетади. Нафс тушунчасига нисбатан турли хил кишилар – тасаввуф аҳли ва олимларнинг қарашлари ўз аксини топган. Нафс билан қандай иш олиб бориш лозимлиги кўрсатилади ва унинг асл моҳияти тушунтирилади.*
Калит сўзлар: *нафс, моҳият, нафсга қарши жиҳод, нафс хусусиятлари, психология, нафсга эътибор қаратиш.*

Нафс и его психологические аспекты

Алимов Хужагелди Мустафоевич, в.и. профессора
Международной исламской академии Узбекистана

Аннотация. *В данной статье речь идёт об одном из центральных суфийских понятий - нафс. Отражаются взгляды разных людей - суфиев и ученых относительно понятия нафс. Указывается на необходимоть работы с нафс и объясняется его сущность.*
Ключевые слава: *нафс, сущность, джихад против нафс, особенности нафс, психология, внимание на нафс.*

Ж.Нурбахш ўзининг “Психология суфизма” китобида “нафс” ҳақида шундай деб ёзади: “Нафс” сўзи қуйидагиларни билдиради: моҳият, психика, ақл, тирик мавжудот, шахс, индивидуаллик, шахс аниқланганлиги. Араб тилида шахсий олмошлар мавжуд эмас, уларнинг ўрнини айн ва нафс сўзлари эгаллайди”[9.3].

Нажмиддин Кубронинг “Тасаввуфий ҳаёт” китобида “нафс”га шундай таъриф беради: “нафс” – ўзлик, руҳ, зот” . Сўфийлар инсонни тўғри ва эзгу йўллардан оздирувчи, барча тубанликларга “доя”лик қилувчи майлларни нафсга нисбат берадилар. Уларча нафс – золим, шум, гушна, чиркин, калтабин”[11.230].

Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф шундай деб таъкидлайди: “Дастлабки босқичда янги мурид тавба ва унинг шартларига асосий эътиборини қаратади. Иккинчи босқичда мурид ўз нафсига қарши жиҳод қилишлиги ўргатилади. Бунда унга қарзларни тўлиқ адо этиш, одоблар, нафл ибодатлар, ҳикматли жимлик, мўътадил очлик, тарбиявий узлат ва хайрли бедорлик ўргатилади”[9.161].

Тасаввуф илмида бу босқич мужоҳада ҳам дейилди ва унинг маъноси қуйидагича: “нафсни вужудий машаққатлар ила қийнаши, ҳаво ва ҳавасга қатъийян қарши курашиш”[12.228].

Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф “нафс” терминини “ҳавоий нафс” кўринишида келтиради ва унга қуйидагича таъриф беради: “ҳавои нафснинг бўшлиғи ва йиқилишини англатади. Бинобарин, “ҳавои нафсига эргашиш” деганда нафсни бўш қиладиган ва уни қулатадиган нарсага эргашиш англашилади”[11.436].

Маҳмуд Асъад Жўшон ўзининг “Тасаввуф ва нафс тарбияси” китобида “нафс”га шундай таъриф беради: “Нафс инсоннинг моддий ўзлиги, “Мен”лигидир. Тилимизда унинг муқобили

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

мавжуд эмас. Уни фақат таърифлай ва тасвирлай оламиз. Жаноби Аллоҳ (ж.ж.) бизнинг ботинимизга бир идора этувчи, жисмимизни, моддий борлиғимизни, ҳаёт учун зарурий манфаатларимизни қўриқлаш ва қўллаш мақсадида фаолият кўрсатувчи маънавий бир борлиқ жойлаштирилган, ана шу нафсдир"[6.13]. Эътибор берилса, бу ерда нафснинг иккита сифатига алоҳида тўхталади, яъни нафснинг мавжуд бўлишлиги зарур экан ва унинг истаклари табиий экан, бироқ у доимий таъқиб ва назоратда бўлиши, тарбияланиши ва ёмон иллатлардан покланиши шарт экан.

Жалолиддин Румий нафс ҳақида шундай деб ёзади: "Душманга қарши қўймоқ ва уни даф этмоқ учун атрофингиздаги бир саъд (девор) тиклайдилар. Фақат асос шуки, ичкаридагилар душмандир, ташқариагилар эса ҳеч вақо. Ахир кўрмаяпсизми, мингларча кофир бир кофирнинг асири, у эса ҳаммасининг подшоҳидир. Нафси кофир ҳам душманларнинг асиридир"[8. 61]. Мавлоно вужуд қўғонининг ичида яшаётган душманлар ҳақида ёзар экан, нафсни кофирлардан бири дейдию, нимагадир уни душманларнинг асири деб баҳолайди. Гўё нафсни қутқаришга шама бордек бу ўринда. Демак, нафсни душманлар қўлидан қутқариб, уни "мусулмонлаштириш мумкин экан. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, душманларнинг вужуд қўрғонининг ичидалиги. Булар бизнинг ҳирсимиз, дунёга муҳаббатимиз, шаҳватимиз, ғазабимиз, ҳасадимиз, кибримиз ва ҳ.к. Демак, нафсни бу душманлар қўлидан озод қилишимиз талаб этилади.

Нажмиддин Кубро "нафс"га рамзий таъриф беради: "Билилким, Аллоҳ таоло нафсни бор нарсаларнинг энг ёмони қилиб яратди. У эса ҳамиша сен билан бўлиб, сенинг уловингдир. Сен унга муҳтожсан. У уйингдаги матолар устида туриб, уларга кўз тикиб турган ўғрига ўхшайди. У шайтоннинг дўсти, барча ёмонликларнинг турар жойидир, Унинг кўп ёмон сифатлари бор: ёмонликни яхши кўриб, яхшиликни ёмон кўради, шариат ва ақлга қарши туриб, истаклар ва ҳаваслар билан келишади. Сен уни тоат ва ибодатга чақирасан. Лекин у осийликка қараб юради"[10.88].

Абдулқодир Жийлоний ҳазратлари "нафс" ҳақида шундай деб ёзади: "Нафсингизга қарши жиҳод қилишдан тўхтаманг! Унинг алдовларига алданиб қолманг! Нафс ўзини ухлаганга солиб ётади.Аслида у сизни овлашга шайланиб турган бўлади. Юзаки қараганда нафс хотиржам, хокисор, камтар ва ҳар қандай яхшиликка розидек бўлиб кўринади. Аслида у ичида бунинг аксини яшириб турган бўлади"[5.127]. Биз юқорида нафсга берилган таърифлардан унинг шакл-шамойили тўғрисида маълум тасаввурга эга бўлдик. Бироқ бизнинг вазифамиз нафснинг тасаввуфий ва психологик қирраларини очишдан иборат. Чунки нафс билан инсон ўртасидаги мужодала психология фанининг предметларидан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам бўлса керак, Шарқда психология фани "илм-ан-нафс" деб ҳам аталган. Масалан, Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ёзади:"Қуръонда инсонни ўз нафси ҳақида фикр юритишга чақирувчи оятлар бор:"Ва ўз нафсингизда ҳам аломатлар бор, буларни кўрмайсизми?" ("Зориёт" сураси, 21-оят). Ўз нафсига назар солиш орқали психология илмига етиб борилади. Бу илм эса инсондаги ҳис-туйғулар, сезги-ҳаяжонлар ва бошқа кўпгина ҳолатларни ўрганади"[7.136].

Демак, ўз нафсига назар солиш деганда ўзини ўзи билиш, ўзини ўзи англаш деган маънони тушуниш мумкин. Нафсни ўрганиш, унинг моҳиятини билиш, унинг ривожланиш қонуниятларини аниқлаш орқали нафсни бошқариш, назоратга олиш деган чегарага етиб борилади. Тасаввуф аҳлини ҳам қизиқтирган нарса нафақат нафснинг моҳиятини англаш, балки уни назоратга олиш, бошқариш, образли қилиб айтганда, бу кучли ва қудратли, табиий кучдан фақат яхши мақсадларда фойдаланиш имкониятлари қизиқтиради.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

Адабиётлар:

1. Алимов Хўжагелди. Тасаввуф таълимоти ва амалиёти: психологик таҳлил. – Т.: “MOVAROUNNAHR”, 2019. – 262 б.

2. Алимов Хўжагелди. Тасаввуф таълимоти ва амалиётини тадқиқ қилишнинг психологик жиҳатлари. – Т.: “Qaqnus media МЧЖ”, 2019. – 188 б.

3. Алимов Хўжагелди. Психологияда “Мен”-концепция ва тасаввуф.// Молодой ученый. – 2021. - № 11. – С. 261-262.

4. Джовад Нурбахш. Психология суфизма (Дел ва нафс: сердце и душа). Пер. с англ. Л.М.Тираспольского. – М.1998. – 176 с.

5. Жийлоний Абдулқодир. Раббонийликни англаш. Иккинчи китоб. – Т.: “Мовароуннаҳр”, 2006. -127 б.

6. Жўшон М.А. Тасаввуф ва нафс тарбияси. –Т.: ”Чўлпон”, 1998. - 80 б.

7. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Имон: (Ислом, қуръон, одоб-ахлоқ). – Т.: “Камалак”, 1992. – 160 б.

8. Румий Жалолиддин. Ичиндаги ичиндадир. – Т.:”Янги аср авлоди”, 2003. – 199 б.

9. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Т.: “Мовароуннаҳр”, 2004. - 255 б.

10. Нажмиддин Кубро. Кўнглим кўзи билан кўрганларим. /Жузжоний Абдулҳаким Шаърий. Тасаввуф ва инсон. – Т.:”Адолат”, 2001. -78-96 бетлар.

11. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Руҳий тарбия. Покланиш. 1-жуз. - Т.: “Шарқ” Нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси, 2007. - 447 б.

12. Шайх Нажмиддин Кубро. Тасаввуфий ҳаёт. – Т.: “Мовароуннаҳр”, 2004. – 263 б.